

Ötven éve vár felbontásra Irányi Dániel történelmi irathagyatéka, a gróf Teleki László-féle levélgyűjtemény

(—.) November másodikán mult ötven esztendeje annak, hogy Irányi Dániel, a „48-as függetlenségi párt” megalapítója és vezére elhunyt. A kiváló függetlenségi politikus halálának félszázados évfordulója — amelyről az elmúlt napokban a *Magyar Nemzet* is megemlékezett — újból időszzerűvé teszi a nagy magyar államférfi híres történelmi irathagyatékának, a gróf Teleki László-féle levélgyűjteménynek évtizedek óta vajdudó ügyét.

Az 1867-es kiegyezést követő idők hivatalos szelleme (érthető okokból s nem is indokolatlanul) igyekezett minden olyan történelmi adatot és okmányt elvonni a nyilvánosság elől, amely alkalmas lett volna a nemzet és uralkodója között létrejött megbékélés megzavarására. Ez a hivatalos felfogás azonban idők folyamán olyan hiperloyalitássá fajult, amely mármár történelmunkatásunk és történetírásunk tárgyilagosságát veszélyeztette. És bár ezek az idők el-

multak már, mégis vannak ma is olyan fel nem tárt történelmi adatok, nyilvánosságra hozni megátolt külföld-fonosságú iratok, amelyeknek napvilágra hozatala esetleg egészen új megvilágításba hozhatja a magyar nemzet függetlenségi harcának és a Világostól a kiegyezésig tartó korszaknak egyik vagy másik részletét.

Ezek között a nyilvánosság elé kívánczó és történetírók feldolgozására váró kútforrások között talán a legnagyobb fontossággal és értékkel azok az okmányok, levelek és feljegyzések bírnak, amelyek gróf Teleki László tulajdonában kerültek Irányi Dániel birtokába, Irányi halála után félszáz esztendő óta porosodnak különböző hatóságok és hivatalok pánceiszekrényében és egy ma már teljesen érthetetlen és indokolatlan bürokratikus huzavona folytán máig sem kerülhetek a Világostól a magyar emigráció eseményeit feldolgozó történetírók asztalára.

Teleki László végzete

1861 egyik csendes májusi éjszakáján pisztoly dörrent a pesti Szerviták-terének egy, még ma is álló palotájában s a pisztoly golyója — máig is tisztázatlan körülmények között — kioltotta gróf Teleki Lászlókat, a *Kegyenc* című tragédia szerzőjének s az 1848-as szabadságharc párizsi követének életét. Teleki Lászlót, aki már a reformkorszakban is az ellenzék egyik legfőbb erőssége volt a főrendiházban s országos népszerűségére jellemző, hogy Kossuth Védegyetékének már 1844-ben elnökévé választották, Világos után az osztrák kormány halálra ítélte s távollétében jelképesen ki is végeztette, a hitó-fára szeptetve a halálát kimondó ítéletet. Teleki 1849 után egyik vezére lett a magyar emigrációnak, majd hazatérve, az alkotmány vizsgálóbizottságát 48-as szellemben követelő „határozati-pártnak” állt élére. A nemzet nagy reményeket fűzött szerepléséhez és váratlan halála — melynek okaként öngyilkossága szerepel — éppen úgy megdöbbentette és gúszba borította az országot, mint két emberöltővel később a Teleki-család másik nagy fiának, gróf Teleki Pálnak kísértetiesen hasonló külsőségek között történt tragikus elhunytja.

Teleki László egyik legjelentősebb alakja a Világostól a kiegyezésig terjedő korszaknak, amely az újkori magyar történelemnek talán legtöbbet vitatott, de mindenesetre legkevésbé tisztázott fejezete. Történelmi és politikai okokból, Kossuth Lajos és a magyar emigráció külföldi működésének értékelése szempontjából felbecsülhetetlen jelentőségű lehet tehát az az irathagyatéka, amely Teleki László után Irányi Dániel hagyatékában fennmaradt, de amely ma is pánceiszekrények mélyén porosodik, ahelyett, hogy a történelmi kutatás és a magyar közvélemény számára hozzáférhetővé tennék.

Teleki László megmenti bizalmas iratait

A véres májusi éjszaka előtt Teleki újabb iratcsomót juttatott el Svájcba Puky Miklóshoz, többek között naplóját is, melyben állítólag a császárral való drámai találkozás eddig még ismeretlen részleteit is leírta. Végrendeletében barátját nevezte meg általános örököséül is, Puky Miklós azonban a Teleki-család javára lemondott az örökségről és csupán a neki átadott iratokat tartotta meg.

1867 után hazatértek a bújdosók s hazatérhetett Puky Miklós is, aki a Teleki-féle iratokat előbb magánál őrizte, majd fiára, ifjú Puky Miklósról bízta. Atyja halála után a fiatal Puky nem érezte bizton-

Teleki László 1859-ben Drezdában utazott, az osztrákok börtönéből akkoriban szabadult rokonának, Teleki Blankának meglátogatására. Itt, mint ismeretes, a szász kormány a politikai menedéj jog megcsúfolásával elfogatta és kiszolgáltatatta az öt halálra ítélt osztrák kormányfőnek. Drezdai útja előtt Teleki a magyar emigráció működésével kapcsolatos levelezését óvatosságból rábízta az osztrákok által ugyancsak halálra ítélt s emiatt szintén külföldre menekült bizalmas barátjára, Puky Miklósról, Komárom 1849-es kormánybiztosára, aki ezidőtájt Genfben élt és a magyar ügy szolgálatában ott nyomdát létesített s többek között ő adta ki Horváth Mihály történelmi munkáját is „Magyarország függetlenségi harcáról”.

Az elfogott Telekit a szász kormány eljárása miatt támadt európai felháborodás folytán Ausztria nem merte kivégeztetni. Drezdából Josephstadthba, innen pedig Bécsbe burcolták, ahol váratlanul a császár elé vezették. Ma sincs tökéletesen tisztázva, mi történt ezen a drámai találkozón, amely a monarchia ura és a függetlenségi gondolat halálra ítélt vezére között lezajlott. Csak annyi bizonyos, hogy Teleki kegyelmet kapott, állítólag azzal a feltétellel, hogy visszavonul a politikai élettől s megszakítja kapcsolatait az emigrációval. Amde 1861-ben a 12 évi szünet után ismét összehívott országgyűlésre Ferenc József Telekinek is királyi meghívót küldött s így Teleki felmentve érezhette magát állítólagos ígérete alól. Csakhamar a 48-as elvek alapján álló ellenzék vezére lett, ellenfelei, az udvarhoz közelálló ókonzervatív körök azonban szőszegéssel vádolták. Ilyen előzmények után döröült el a pisztoly a Szervita-téri palotában, ahol május 8-án — Teleki Pálhoz hasonlóan — átlőtt fővel, vérbefagyva találtak rá gróf Teleki Lászlóra.

ságban hevesmegyei birtokán a nagyfontosságú iratokat és Irányi Dánielnek adta át azokat. Irányi az emigrációban Kossuthal, Teleki Lászlóval és Klapka Györggyel együtt a magyar emigráció legfőbb intézőszervének, a Magyar Nemzeti Igazgatóságának élén állott és 1868-ban kegyelmi ténny és hűség eskü nélkül tért vissza hazájába, mint a kossuthi eszmék legmegnemalkuvóbb képviselője és Pécs város parlamenti követe.

Irányi átvette az iratokat, átnézte azokat s látva, hogy azok között az uralkodó személyét is közelről érintő feljegyzések és levelek is

vannak, lepecsételte az iratgyűjteményt, előbb azonban egy nyilatkozatot írt, melyet az iratcsomóhoz mellélt.

„Ezen levélgyűjteményt — hangzik Irányi kísérőlevele — ifjú Puky Miklós adta nekem által Budapesten, 1888-i április 24-én, azt mondva, hogy az édesatyja, a néhai id. Puky Miklós barátom megbízásából teszi, aki arra mintegy két évvel 1888-ban bekövetkezett halála előtt oly hozzáadással utasította volt, hogy ezen gyűjteménnyel azt tegyem, amit legjobb belátásom szerint jónak látok. Én átvevén a gyűjteményt, megígértem az átadónak, hogy azt megőrzöm s mindaddig nem teszem közzé, amíg azt a hazafiúi kötelesség nem

Letelik a tilalmi határidő

1914-ben letelt az a határidő, melyet Irányi Dániel a Teleki-iratok közzétételére megszabott. 1914 január 16-án a *Nemzeti Múzeum* vezetősége, Szalay Imre múzeumigazgató, dr. Fehérváry László múzeumi könyvtárigazgató, továbbá a Puky- és Irányi-család tagjai és a sajtó képviselői jelenlétében felbontották a még Irányi által lezárt, mintegy három kiló súlyú s 50—60 cm. nagyságú csomagot. A pecsét feltörése után betekintettek az iratokba s megállapították, hogy abban az 1849 utáni magyar emigráció levelezésének felbecsülhetetlen történelmi értékű és érdekesséjű javarésze van, így többek között Kossuthnak Telekihez intézett valamennyi levele, Teleki barna bőrkötésű naplójegyzetei, továbbá külföldi államférfiaknak, Cavournak, Gambettának, Garibaldinak, Hugo Victorinak a magyar emigránsokhoz intézett politikai levelei — amelyek a korszak történetét talán egészen új megvilágításban mutatják.

A bizottság megkezdte az iratok felolvasását is, de az egyik Irányi-örökös, Irányi Géza, Irányi Dániel unokaöccse tiltakozott a nyilvános felolvasás ellen, mire a múzeum

követeli, illetve tiltja. Elolvastván a leveleket, azokat egyelőre, sőt legalább 25—30 évig nem tartom közzéhetőnek. 1888 június 27. Irányi Dániel s. k.”

Ez a feljegyzés most is ott van legfeljebb a lepecsételt iratcsomóban. Irányi Dániel így a Teleki-iratok tulajdonosává lett és 1888-tól 1892-ig tulajdonában tartotta a lepecsételt csomagot, amelynek burkolatára sajátkezűen írta rá: „Nem bontható fel 1914 előtt”.

Irányi Dániel azonban 1892-ben Nyíregyházán, dr. Meskó Lászlóék házában vendégeskedve, elhunyt. Szerény hagyatékában megtalálták a Teleki-iratokat s mert kiskorú örökösök maradtak utána, az iratcsomó gyámhatósági felügyelet alá került, a főváros árvaszékéhez. Évekig hevert itt a lepecsételt csomag, majd 1895-ben a főváros árvaszéke az Országos Történelmi Társaságnak adta át megőrzés végett. A Történelmi Társaság át is vette a letétet, utóbb azonban, arra hivatkozva, hogy a további megőrzésre nincs helye, továbbadta letétként a Nemzeti Múzeumnak.

vezetősége úgy határozott, hogy a felolvasást félbeszakítja s az iratokat újból lepecsételi.

Ez meg is történt. A felbontásról s az újbóli lezárásról jegyzőkönyvet vettek fel s a Teleki-levelek most ismét visszakerültek a Nemzeti Múzeum pánceiszekrényébe s közel két évtizedig ott porosodtak tovább. 1932-ben aztán az említett Irányi Géza — ekkor már nyugalmazott táblabíró — mint Irányi Dániel örököse azzal a kéréssel fordult a székesfőváros árvaszékéhez, hogy adják ki neki a Teleki-iratokat, mert azok Irányi Dániel hagyatékához tartozván, őt illetik. Mielőtt azonban a főváros árvaszéke dönthetett volna, igénylőkül jelentkeztek az iratcsomót annak idején Irányi Dánielnek átadó néhai ifjú Puky Miklós örökösei is.

Puky Miklós leányának, Mercz Pálné Puky Máriaának és örökös-társainak kérésére az árvaszék 1932-ben póthagyatéki eljárást indított, az árvaszéknek ezt a 10.779/1932. sz. intézkedését azonban Irányi Géza fellebbezéssel támadta meg, mert szerinte póthagyatéki eljárásnak nincs helye s az iratcsomó Irányi Dániel családját illeti meg.

Két család küzd a hagyatékért

A fellebbezés nyomán végesszadatulán közigazgatási jogvita indult meg. Irányi Géza fellebbezése a főváros közigazgatási bizottságának gyámügyi fellebbezési küldöttsége 1932 december 23-án úgy döntött, hogy a Nemzeti Múzeumtól időközben az árvaszékhez visszaküldött iratcsomót a budapesti központi királyi járásbírósnál bírói letétbe helyezi el s az igénylők ket perre utasítja. A közigazgatási bizottság döntése újabb fellebbezés folytán a belügyminisztérium elé került, ahonnan — érdemi döntés előtt — arra utasították a főváros árvaszékét, hogy kíséreljen meg egyezséget létrehozni az iratokra igényt tartó Irányi- és Puky-család között. Az árvaszék egyeztető tárgyalása nem sikerült. Az iratok ismét felkerültek a belügyminisztériumba — Teleki László levelei pedig továbbra is az árvaszék pánceiszekrényében maradtak.

A több mint négy évig tartó közigazgatási jogvitának végül is a belügyminisztérium vetett véget és salamoni ítélettel perre utasította mindazokat, akik az irathagyatékra jogot formálnak. A Teleki-levelek ügyére közben a napisajtó is felfigyelt, sőt a külföld is érdeklődni kezdett, olyannyira, hogy párizsi lapok (mint például az *Oeuvre* 1933 június 12-i száma) diplomáciai közbelépést sürgettek, hogy Hugo Victorinak és Gambettának a francia történetírást is közelről ér-

dekláló leveleit tegyék végre közzé.

A Teleki-iratok most a belügyminiszter döntése után újból lakást, illetve pánceiszekrényt változtattak. Az árvaszék től most a központi járásbírósnak kerültek letétként s az emigráció levéltárának tulajdonjogáért 1936 őszén most már a bíróság előtt indult meg az újabb küzdelem. Időközben a Puky- és a Teleki-családokon kívül újabb igénylők is jelentkeztek, még pedig a Teleki grófok, mint Teleki László örökösei.

1936 szeptember 3-án a budapesti királyi törvényszék előtt kezdődött meg az Irányi-hagyatékért, a Teleki-iratokért folyó harc újabb fejezete. Teleki László leszármazottai, gróf Teleki József v. b. t. t. és tizenkét társa (közöttük gróf Teleki Tibor koronász, Teleki Sándor földbirtokos, gróf Berchtold Kázmérné, gróf Khuen-Héderváry Sándor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, báró Prónay György nyug. államtitkár, báró Prónay Gábor nagybirtokos, stb.) tulajdonjogi igénykeresetet indítottak Irányi Géza nyug. táblabíró és 35 társa, mint néhai Irányi Dániel örökösei ellen, sőt keresetüket kiterjesztették az ismeretlen Irányi-örökösök részére hivatalosan ki rendelt ügygondnok ellen is. Perjogi okokból igénykeresettel éltek a Teleki-családon kívül a Puky-család, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum is.

Fellép a Teleki-család is

A felperes Teleki-család az 1936 szeptember 3-án dr. Zajzon Ernő törvényszéki bíró előtt megtartott legelső tárgyaláson azt kérte: álla-

pítsa meg a bíróság, hogy a bírói letétben lévő iratcsomag tulajdonjoga törvényes öröklés címén a Teleki-családot illeti meg s így ők jogosultak az iratok letétéből fel-

venni. Bejelentették egyúttal azt is, hogy az iratokkal nem kívánják a sajátjukként rendelkezni, hanem azokat ellenérték nélkül átengedik az államnak s feljogosítják a kultuszminisztériumot, hogy a minisztérium által kijelölendő szervvel felbontathassa és belátása szerint felhasználhassa az iratokat.

A per megindulása után a Teleki-család a magyar államkincstár javára tulajdonjogi igényéről le is mondott s helyükbelevé most már a kincstár szállott perbe az alperesként szereplő Irányi-család ellen. Az Irányiak vezetője, Irányi Géza úgy nyilatkozott, hogy a Teleki-levelekre vonatkozó igényét továbbra is fenntartja, mert Irányi Dánielnek a Teleki-féle iratcsomóban lévő sajátkezű feljegyzése azt bizonyítja, hogy a leveleket Puky Miklóstól tulajdonjog átruházásával kapta meg és vette át s így az iratcsomó Irányi Dániel hagyatéka s ekként az ő örökösét illeti meg. Kijelentette továbbá Irányi Géza, hogy nem látja biztosítottnak, hogy az iratokat a kincstár cenzúra nélkül, teljes egészükben tenné majd közzé s így attól tart, hogy ha a kincstár, illetve a kultuszminisztérium kapja meg az iratokat, ez esetben egyes történetírók a saját intenciók szerint, saját felfogásuknak és nézeteiknek megfelelően „átértékelve” és csak „megfésülve” hoznák majd a Teleki-leveleket nyilvánosságra.

A budapesti királyi törvényszék 1936-tól kezdve több mint két tucat tárgyalást tartott s végül is 1939 december 4-én 3. P. 31.734/1936. szám alatt hozott ítéletet, az iratokat a kincstárnak, mint a Teleki-örökösök engedményesének ítélték oda.

Irányi Géza már az ítélet kihirdetésekor fellebbezést jelentett be az ítélet ellen, amely azóta sem emelkedett jogerőre. Majdnem két esztendeig tartott, amíg a kincstár által perbe vont több, mint 30 Irányi-örökösnek kikézbcsítették a törvényszék elsőfokú ítéletét, úgy-hogy csak a mult évben kerülhetett a nagy per a budapesti Ítéletábrába elé, ahol jelenleg is P. XXI. 8629—1940. számmal jelölve folyik tovább. Időközben az alperes Irányiak közül többen elhaltak, helyettük a pert örökösök ellen is ki kellett terjeszteni, ami újabb és újabb tárgyalással és természetesen újabb idővesztéssel járt. A Teleki-iratokért immáron hat év óta folyó polgári per aktív közben örvendetesen szaporodnak és gyarapodnak, s már közel husz kilónyi aktátomaggá hízlalódtak, anélkül, hogy csak sejtjeni is lehetne, mikor hozhat a Tábla ítéletet, s mikor mondhatja ki a Kúria az utolsó szót a magyar emigráció levéltáráért folyó, tengerikigívó dagadt perben.

Közben a barna csomagolópapírból göngyölt, lepecsételt iratnyaláb továbbra is a bíróság őrzetere van bízva. Homeros Odysseusa csak tíz évig bújdosott, míg kikötethetett Ithaka sziklás partjain, Irányi Dániel hagyatéka, Teleki László nagyfontosságú levelei és naplója azonban már 80 éve bújdosnak, vándorolnak egyik pánceiszekrényből a másikba, s ötven éve hasztalanul várják, hogy napvilágot lássanak és tartalmukkal gazdagíthassák nemzetünk függetlenségi harcáról szóló ismereteinket. Legfőbb ideje volna pedig, hogy valami megoldást találjanak és a történelmi kutatás számára hozzáférhetővé és közkinccsé tegyék a megdicsőült Teleki Pál tragikus véget ért rokonának, Teleki Lászlónak hátrahagyott iratait.

Dr. Kenyeres Lengyel László